

بهره گیری از کنوانسیون ارزیابی اثرات زیست محیطی فرامرزی (ESPOO) در جهت حل مشکلات زیست محیطی با ماهیت فرامرزی در دریای خزر

پروین فرشچی

استادیار دانشکده محیط زیست و انرژی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

نازنین روح شهباز

کارشناس ارشد دانشکده محیط زیست و انرژی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

چکیده

دریای خزر بعنوان بزرگترین دریاچه جهان، محصور بین ۵ کشور ساحلی جمهوری اسلامی ایران، جمهوری فدراتیو روسیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان با مساحت تقریبی ۴۰۰،۰۰۰ کیلومترمربع است که به سرعت با ترکیبی از منابع آلوده کننده زمینی، رودخانه‌ای و دریایی به مخاطره افتاده است.

این دریاچه، دلیل منابع زیستی و غیرزیستی ارزشمند نسبت به گذشته، اهمیت بیشتری یافته است. از یک سو، وجود ذخایر نفت خام و گاز موجود در آن که بدون رعایت ملاحظات محیط زیستی بدست بعضی از کشورهای حاشیه سواحل مورد استخراج و بهره‌برداری قرار می‌گیرند و موجب آلوده شدن محیط می‌شود و از سوی دیگر منابع آلاینده‌ای که در سواحل آن جای دارند نظیر آلاینده‌هایی که از مرکز صنعتی، زمین‌های کشاورزی و پساب‌های شهری به محیط آبی بسته‌ای همچون کاسپین سرازیر می‌شوند موجب می‌گردند که دریای کاسپین، بعنوان یک محیط بسته با فشارهای روزافزونی روبرو شود و این مساله نیازمند توجه بیشتر کشورهای منطقه و مساعدت سازمان‌های بین‌المللی ذیربط محیط زیستی است. لازم به ذکر است که عمده مشکلات محیط زیستی در این دریا، ماهیت فرامرزی داشته و بدون همکاری‌های منطقه‌ای حل مشکلات محیط زیستی آن، امکان‌پذیر نیست.

دستیابی به توسعه پایدار در این اکوسیستم حساس متضمن فرصت‌هایی برای تلفیق طرح‌های موجود و برنامه‌های مدیریتی و حفاظتی در کشورهای ساحلی دریای کاسپین می‌باشد و ارزیابی اثرات محیط زیستی در جهت دستیابی به چنین هدفی عمل می‌نمایند، در صورتیکه از ابتدا، ملاحظات محیط زیستی در برنامه‌های توسعه انجام شده توسط کشورهای ساحلی مدنظر قرار گیرد، از بروز تأثیرات نامطلوب و زیانبار بر این اکوسیستم جلوگیری خواهد شد.

در حال حاضر تنها چارچوب قانونی که در زمینه همکاری‌های محیط زیستی بین کشورهای ساحلی دریای خزر وجود دارد کنوانسیون حفاظت از محیط‌زیست دریای کاسپین یا کنوانسیون تهران است که در آبان ماه ۱۳۸۲ در تهران به امضای تمامی کشورهای عضو رسیده است و در حال حاضر، چهار کشور ساحلی دریای کاسپین (جمهوری اسلامی ایران، قزاقستان، فدراتیو روسیه و ترکمنستان) کنوانسیون تهران را مورد تصویب قرار داده اند و جمهوری آذربایجان نیز در حال تصویب این کنوانسیون است. ۹۰ روز پس از تصویب کنوانسیون تهران توسط هر پنج کشور ساحلی، این کنوانسیون لازم الاجرا خواهد گردید. با وجود آنکه در متن کنوانسیون حفاظت محیط‌زیست دریای کاسپین، به لزوم همکاری‌های منطقه‌ای در زمینه EIA اشاره شده است، اما جزئیاتی در مورد مسئولیت کشورها، نحوه همکاری و فعالیت‌هایی که شامل EIA خواهد بود در متن کنوانسیون ذکر نشده است.

واژه‌های کلیدی: نیترات، آب آشامیدنی، تبادل یونی، اسمز معکوس.

مقدمه

وابسته به شیلات و کشاورزی و دارابودن منابع مهم نفتی برای پنج کشور ساحلیش دارای اهمیت بسزایی است. هم‌اکنون این پیکره آبی محصور با قدرت خودپالایی محدود، تحت فشار آلاینده‌های مختلفی قرار دارد که

دریای خزر، از بزرگترین و غنی‌ترین آبهای بسته جهان است و با دارا بودن موقعیت جغرافیایی خاص خود در منطقه از نظر تأثیرات آب و هوایی، حمل و نقل دریایی، توسعه و برنامه‌ریزی صنعت توریسم، صنایع

بررسی های انجام گرفته نشانگر آن است که دریای کاسپین، به عنوان بزرگترین و با ارزش ترین زیست بوم آبی جهان، به دلیل محصور بودن و نداشتن طرحهای خروجی به سایر آبراهها از محیط زیست شکنندهای برخوردار است و با مشکلات روز افزونی در زمینه آلودگی محیط زیست روبرو است که ادامه این آلودگیها، خسارات جبرانناپذیری را دربر خواهد داشت. شرایط محیط زیستی این دریا، در حال حاضر تحت تأثیر عملکردهای بی‌ملاحظه کشورهای ساحلی بهره‌بردار، قرار گرفته است. تمایل به استفاده هر چه بیشتر از منابع با ارزش بخصوص منابع نفت و گاز این منطقه از یک سو و نبود توافقهای الزام‌آور حقوق محیط‌زیست ویژه این دریا، از سوی دیگر آسیب های زیادی را بر پیکر محیط‌زیست این دریا، در پی داشته است. به طور کلی، عمده‌ترین مشکلات زیست محیطی با ماهیت فرامرزی در کل منطقه دریای کاسپین را می‌توان چنین طبقه‌بندی نمود:

الف- گسترش روزافزون فعالیتهای توسعه، بدون لحاظ نمودن ملاحظات زیست محیطی در سواحل
ب - طیف متنوع آلودگی ها (ناشی از فعالیتهای مستقر در خشکی و دریا) شامل موارد زیر :

- ۱- ورود منابع آلاینده از طریق جریان سطحی رودخانه ها (پسابها و فاضلابهای شهری، صنعتی، کشاورزی)
- ۲- منابع آلاینده ناشی از کشتیرانی
- ۳- منابع آلاینده ناشی از اکتشاف و بهره برداری از دریا
- ۴- انتقال نفت و گاز از بستر دریا و تأثیرات زیان بار آن
- ج - بهره برداری های بی رویه از بستر و زیر بستر و منابع آبی

د- بالا آمدن سطح دریا
همه کشورهای ساحلی دریای کاسپین، مشکلات محیط زیستی با ماهیت فرامرزی مشترکی دارند، (صرفنظر از آلودگی شده و یا دریافت کننده بودن) این واقعیت به قوت خود باقی است که هیچ کشوری به تنهایی قادر به غلبه بر این مشکلات نیست.

این تهدیدات مشترک به منابع زیستی و محیط‌زیست نیازمند همکاری کامل و هماهنگی در سطح منطقه

باعث خواهد شد در آینده‌ای نه‌چندان دور، تهی از تمامی نعمات و بهره‌هایی شود که برای ساحل‌نشینان همسایه به ارمان آورده بود. توجه به خصوصیات، ویژگیها، مشکلات محیط زیستی و حساسیتهای این منطقه، ضرورت انطباق هر چه بیشتر هرگونه برنامه توسعه با توان واقعی محیط و انجام ارزیابیهای محیط زیستی پروژه‌های توسعه را در این منطقه به ضرورتی اجتنابناپذیر تبدیل کرده است.

در این نوشتار، تلاش شده است تا با شناساندن کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی (ESPOO) و نیز بهره‌گیری از این کنوانسیون، به ارائه راه‌کارهایی قانونی، در راستای کاهش اثرات محیط زیستی فرامرزی و نیز ارتقاء همکاریهای منطقه‌ای در این اکوسیستم منحصر به فرد، دست یافت.

روش تحقیق

درخصوص تکمیل این تحقیق ابتدا کلیه اطلاعات از طریق مراجعه به کتابخانه‌های مربوطه و شرکت در Workshop آموزشی در این خصوص و مصاحبه مستقیم با کلیه متخصصین ذیربط از جمله دبیرخانه کنوانسیون ESPOO، مدیر اجرایی برنامه محیط زیست دریای کاسپین و مراجعه به سایتهای اینترنتی مرتبط از جمله سایت CEP و مطالعه گزارشات ادواری دبیرخانه کنوانسیون ESPOO و برنامه محیط‌زیست دریای کاسپین CEP بدست آمده است. کلیه اطلاعات فوق به صورت توصیفی بررسی و سپس با توجه به اهداف تحقیق طبقه‌بندی شده است. سپس با اتکا به دانش نظری و یافته‌های بدست آمده، یک مدل آرمانی ایجاد نموده و نتایج جمع‌آوری شده مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. بنابراین، روش تحقیق این مقاله روش نظری - توصیفی - مقایسه‌ای است که با استناد به منابع کتابخانه‌ای و اسناد موجود در اینترنت صورت پذیرفته و نتایج استخراج و ارائه شده است.

بررسی ها

منطقه ایفا نموده است. شایان ذکر است که نقش برنامه محیط‌زیست دریای کاسپین در تهیه کنوانسیون منطقه‌ای حفاظت از محیط‌زیست این دریا (کنوانسیون تهران) بسیار قابل توجه است. این کنوانسیون در واقع اولین قرارداد حقوقی پنج‌جانبه میان کشورهای ساحلی دریای کاسپین بود که در دستور کار این کشورها واقع شد. برای تهیه متن این کنوانسیون، هشت گردهمایی از سال ۹۵ با شرکت نمایندگان و کارشناسان ۵ کشور ساحلی دریای کاسپین و سازمان‌های بین‌المللی از جمله یونپ تشکیل شد. سرانجام پس از نهایی شدن متن کنوانسیون مراسم امضای آن در فوریه ۲۰۰۳ در تهران برگزار گردید و به امضای نمایندگان تام‌الاختیار پنج کشور ساحلی دریای کاسپین رسید. امضای کنوانسیون حفاظت از محیط‌زیست دریای کاسپین در تهران گام مثبتی در راه همسوس شدن مواضع کشورهای ساحلی بود. در حال حاضر به جز کشور آذربایجان، چهار کشور دیگر ساحلی دریای کاسپین این کنوانسیون را تصویب نموده اند. امید می‌رود که این کنوانسیون در آینده نزدیکی به مرحله اجرایی در آید.

برای مقاصد این کنوانسیون، هشت پروتکل در نظر گرفته شده است که، براساس نتایج حاصل از اولین اجلاس نمایندگان کشورهای امضاءکننده کنوانسیون تهران درخصوص اولویت‌گذاری پروتکل‌های این کنوانسیون از میان هشت پروتکل، ۴ پروتکل زیر انتخاب شده است.

- پروتکل مربوط به آلودگی‌های ناشی از فعالیتها در خشکی
 - پروتکل حفاظت از تنوع زیستی
 - پروتکل همکاریهای منطقه‌ای برای مقابله با آلودگی‌های نفتی در شرایط اضطراری
 - پروتکل اثرات زیست محیطی فرامرزی
- پروتکل اثرات زیست محیطی فرامرزی کنوانسیون تهران که در صورت لازم اجرا شدن، تنها پشتوانه قانونی در خصوص ارزیابی اثرات زیست محیطی فرامرزی فعالیت‌های توسعه در دریای کاسپین خواهد بود که دارای

است. حل این مشکلات محیط زیستی در دریای کاسپین میسر نخواهد شد مگر با توجه بیشتر کشورهای منطقه که هر یک کم و بیش در برهم‌ریختگی تعادل محیط آن نقش داشته و اینک نیز هر یک می‌توانند با پیگیری مستمر و هماهنگی در کنترل، و مقابله با تخریب این محیط محصور دریایی همراه با مساعدت‌های سازمان‌های بین‌المللی ذیربط محیط زیستی نقش سازنده‌ای را ایفا نمایند

تلاش‌های بین‌المللی جهت کاهش اثرات نامطلوب محیط زیستی فرامرزی و اهمیت اتخاذ سیاست‌های آینده‌نگر و لزوم ارتقای همکاری‌های بین‌المللی منجر به شکل‌گیری کنوانسیون درخصوص ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی موسوم به کنوانسیون ESPOO شد. این کنوانسیون در فوریه ۱۹۹۱ در میان اعضای کمیسیون اروپا به تصویب رسید و در سپتامبر ۱۹۹۷ اجرایی شد. این کنوانسیون اولین سند قانونی است که حقوق و وظایف اعضا را با توجه به اثرات فرامرزی فعالیت‌های پیشنهادی مشخص می‌کند و شیوه‌هایی را در قالب فرامرزی برای مقابله با اثرات محیط زیستی فرامرزی فعالیت‌های پیشنهادی ارائه می‌نماید. این کنوانسیون بعنوان یکی از معدود ابزارهای حقوقی بین‌المللی مرتبط با آثار فرامرزی ناشی از فعالیت‌های توسعه است که امید می‌رود با بهره‌گیری از آن بتوان اقداماتی را در خصوص حل معضلات محیط زیستی ناشی از پروژه‌های توسعه در دریای کاسپین انجام داد.

گرچه چالش‌ها در زمینه حل مشکلات محیط زیستی دریای کاسپین سخت است، معذالک دولتهای مذکور تمایل روشنی را برای شروع فرآیند برخورد با مسائل محیط زیستی در یک سطح منطقه‌ای به نمایش گذاشته‌اند.

دستاورد این تلاش‌ها شکل‌گیری برنامه محیط‌زیست دریای کاسپین^۱ (CEP) بود که مانند یک چتر حمایتی بین‌المللی - منطقه‌ای، نقش مؤثری در صیانت و بازسازی محیط‌زیست در معرض تهدید دریای کاسپین در سطح

1- Caspian Environment Programme

هر چند قوانین مربوط به ارزیابی اثرات محیط زیستی (EIA)، در قوانین همه ممالک ساحلی دریای کاسپین ظاهر شده است ولیکن، به شکل کنونی آن که اخیراً در دهه ۹۰ طبق شیوه‌های بین‌المللی در قوانین این کشورها اصلاح شده نمی باشد. هر چند که بعضی از کشورهای ساحلی دریای کاسپین، عضو کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط زیستی در زمینه فرامرسی (ESPOO) هستند، با این وجود EIA هایی که با همکاری مشترک این کشورها باشد هرگز برای پروژه‌هایی با آلودگی‌های فرامرسی انجام نشده‌اند و هیچکدام از این ممالک ساحلی، آئین‌نامه‌هایی برای انجام EIA برای پروژه‌هایی با اثرات فرامرسی ندارند. علاوه بر این بررسی‌های انجام شده نشانگر آن است که مهمترین قوانین مربوط به تلفیق طرح‌های توسعه و حفاظت محیط‌زیست (قوانین EIA) در این کشورها، مربوط به سال‌های اخیر است و تجارب زیادی درخصوص اجرای آنها وجود ندارد و نیز درخصوص EIA های فرامرسی نیز تجارب اجرایی در این کشورها بسیار اندک است. در کل با بررسی این قوانین می‌توان دریافت که نارسایی‌ها و محدودیت‌های متعددی در اجرای ارزیابی اثرات محیط زیستی در کشورهای ساحلی دریای کاسپین وجود دارد. لذا ضرورت وجود قوانین قابل اتکاء در زمینه EIA در این منطقه به عنوان پشتوانه و ابزار مدیریتی محکمی احساس شد. نیاز به این قوانین چه در سطح کلان و خرد ملی در کشورهای ساحلی، و چه در سطح منطقه‌ای و میان این کشورهای همسایه، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

موارد زیر از علل اصلی نارسایی‌های موجود در خصوص ارزیابی اثرات محیط زیستی پروژه‌ها در سطح منطقه است:

- نقص و نارسایی‌های مقررات موجود در زمینه ارزیابی اثرات محیط زیستی در سطح ملی در کشورهای حاشیه دریای کاسپین
- نبود اهرم قانونی به منظور انجام ارزیابی اثرات زیست محیطی فرامرسی فعالیتهای توسعه در دریای کاسپین با توجه به اینکه متن پروتکل اثرات زیست

ارتباط تنگاتنگی با نحوه عملکرد کنوانسیون ESPOO در این منطقه است. بنابراین، به منظور بهره‌گیری از کنوانسیون مذکور، در جهت حل مشکلات محیط زیستی با ماهیت فرامرسی در دریای کاسپین، کشورهای عضو کنوانسیون تهران، می‌بایست در جهت تحقق این پروتکل بکوشند. لازم به ذکر است که، متن این پروتکل در مرحله پیش نویس بوده و هنوز نهایی شده است و امید می‌رود به زودی لازم الاجرا شود.

نتیجه گیری

نگرش عمیق به موقعیت دریای کاسپین و سواحل آن، وضعیت موجود محیط‌زیست، مشکلات عدیده فعلی (خصوصاً مشکلات اقتصادی) جوامع ساحل‌نشین آن و در نهایت، بهره‌برداریهای غیراصولی از منابع دریایی و خشکی آن، نشانگر آن است که توسعه در این منطقه، امری اجتناب‌ناپذیر است و پیامدهای ناشی از آن نیز غیر قابل انکار است. شایان ذکر است که، مشکلات و مصائب محیط زیستی که در حال حاضر درخصوص دریای کاسپین و سواحل آن مواجه هستیم اکثراً ساخته دست بشر و ناشی از سیاست‌گذاریهای ناصحیح و عدم رعایت ملاحظات محیط زیستی است. احساس نگرانی در حفاظت از محیط‌زیست دریای کاسپین در برابر آلودگی‌های مختلف بالاخص آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های نفتی نزد کشورهای ساحلی کاسپین همزمان با توسعه برنامه‌های اکتشاف و استخراج و تردد نفت‌کشها، اتخاذ ملاحظات محیط زیستی همزمان با اجرای پروژه‌های توسعه در این دریا را، ضروری می‌نماید. پس می‌توان نتیجه‌گرفت که مؤثرترین راه کار مدیریتی مشکلات در دریای کاسپین، انجام ارزیابی اثرات محیط زیستی EIA قبل از شروع پروژه‌های انجام شده دارای اثرات فرامرسی توسط کشورهای ساحلی بالاخص پروژه‌های اکتشاف، استخراج و حمل و نقل نفت در دریای کاسپین است. با توجه به وضعیت ویژه اکوسیستم کاسپین، قوانین ملی که اصول و قواعد EIA را تعیین می‌کنند در کشورهای ساحلی این منطقه از اهمیت زیادی برخوردار است.

با ملاحظات محیط زیستی انجام گردد. احساس نگرانی در حفاظت از محیط زیست دریای کاسپین در برابر آلودگی‌های مختلف به ویژه آلودگی‌های فرامرزی ناشی از فعالیت‌های مختلف انجام شده توسط کشورهای ساحلی دریای کاسپین همزمان با توسعه برنامه‌های اکتشاف و استخراج و تردد نفتکشها، اتخاذ اقداماتی جهت رفع این آلودگی‌های فرامرزی را ضروری نمود.

با تکیه بر کنوانسیون ESPOO بعضی از برنامه‌های منطقه‌ای توانسته‌اند به توافقات منطقه‌ای بمنظور کاهش اثرات محیط زیستی فرامرزی دست یافته و اثرات نامطلوب محیط زیستی فعالیتهای توسعه را کاهش دهند. از میان کشورهای ساحلی حوزه دریای کاسپین، دو کشور (آذربایجان و قزاقستان) کنوانسیون ESPOO را تصویب نموده‌اند. آذربایجان در تاریخ ۱۹۹۳/۳/۲۰ آن را تصویب نمود و قزاقستان در تاریخ ۲۰۰۱/۱/۱۱ آن را تصویب کرد و کشور فدراتیو روسیه آن را در تاریخ ۱۹۹۱/۶/۶ امضاء کرد ولی هنوز این کنوانسیون را تصویب نکرده است. ترکمنستان کنوانسیون را نه امضاء و نه تصویب کرده است و ایران نیز یک کشور عضو UNECE نمی‌باشد.

ایران به لحاظ اینکه در کمیسیون اروپا عضویت ندارد، عملاً نمی‌تواند به کمیسیون مزبور بپیوندد و تعهدات کمیسیون اروپا نیز برای آن جاری نیست. در سال ۲۰۰۲ در کنفرانس اعضای کنوانسیون اسپومتیمی به تصویب اعضا رسید که چنانچه دو سوم اعضا متمم مزبور را امضاء نمایند، کشور ثالث می‌تواند به کنوانسیون اسپو بپیوندد. پس می‌توان گفت که بنا بر الحاقیه اخیر کنوانسیون، ایران می‌تواند یک عضو درجه ۲ است.

درخصوص دریای کاسپین، تلاشهایی در جهت شناخت و بررسی امکان اجرایی شدن این کنوانسیون در قالب یک توافقنامه منطقه‌ای انجام گرفته است. در این راستا می‌توان در چارچوب برنامه محیط زیست دریای کاسپین CEP و با بهره‌گیری از کنوانسیون ESPOO، پروتکل EIA فرامرزی کنوانسیون تهران را که در حال حاضر در دست تدوین است به عنوان یک ابزار منطقه‌ای به امضای

محیطی فرامرزی کنوانسیون تهران هنوز نهایی نگردیده است.

• نیاز به یک راهنما و دستورالعمل صریح و مشترک جهت ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی ناشی از پروژه‌های توسعه در منطقه دریای کاسپین و پذیرش آن توسط پنج کشور ساحلی و کاربرد آن در سطح منطقه

از آنجا که دریای کاسپین، با توجه به اینکه دریایی بسته محسوب می‌شود برای اینگونه دریاها، به جز توافقات منطقه‌ای مورد پذیرش، کلیه کشورهای ساحلی، هیچگونه قانون از قبل مدون شده‌ای موجود نیست. تنها چارچوب قانونی که در حال حاضر در زمینه همکاری‌های محیط زیستی بین کشورهای ساحلی دریای کاسپین موجود است همانطور که ذکر شد، کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریای کاسپین یا کنوانسیون تهران است. با وجود آنکه در متن کنوانسیون به لزوم همکاری‌های منطقه‌ای در زمینه EIA اشاره شده است اما هنوز هیچگونه جزئیاتی در مورد مسئولیت کشورها، نحوه همکاری و فعالیت‌هایی که شامل EIA خواهد بود در دست نیست.

البته لازم به ذکر است که پروتکل ارزیابی اثرات زیست محیطی فرامرزی کنوانسیون تهران تحت عنوان پروتکل EIA فرامرزی همانطور که عنوان گردید در رابطه با این موضوع می‌باشد. هدف این پروتکل به موجب ماده ۲ آن به کاربرد EIA درخصوص هر فعالیت پیشنهادی است که احتمال می‌رود اثرات سوء مهم بر محیط زیست دریای کاسپین به وجود آورد

برطبق این سند (پروتکل EIA فرامرزی کنوانسیون تهران)، کلیه کشورهای ساحلی دریای کاسپین باید تلاش نمایند برنامه‌ها و فعالیت‌های توسعه‌ای خود را به گونه‌ای تنظیم نمایند که به سلامت محیط زیست دریای کاسپین آسیب نرسد و هرگونه طرح عمرانی که موجب تخریب محیط زیست این منطقه شود، در جهت حفاظت از این اکوسیستم و مدیریت آن باید متوقف و یا

آسان باشد.

در پایان باید ذکر کرد که نیل به حفاظت و مدیریت اکوسیستم کاسپین به عنوان یک هدف، مستلزم درک کافی مسئولین امر در کشورهای ساحلی دریای کاسپین از اهمیت ارزیابی اثرات محیط زیستی پروژه‌های توسعه است. امید است که این نوشتار، توانسته باشد علاوه بر شناساندن کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی ESPOO به دلایل ضرورت ارتقاء همکاری‌های منطقه‌ای، در راستای کاهش اثرات محیط زیستی فرامرزی با تکیه بر این کنوانسیون بپردازد و تلاش‌های انجام گرفته توسط نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای از جمله برنامه محیط‌زیست سازمان ملل (UNEP)، دبیرخانه سازمان ملل در اروپا (UNECE)، دبیرخانه کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط زیستی (ESPOO)، بانک اروپایی بازسازی و توسعه (EBRD) و برنامه محیط‌زیست دریای کاسپین (CEP) با حمایت کشورهای ساحلی دریای کاسپین و سایر نهادهای ذیربط منجر به اجرایی شدن این کنوانسیون در سطح کشورهای حوزه دریای کاسپین در غالب یک موافقتنامه منطقه‌ای (به صورت توافقنامه منطقه‌ای EIA و یا امضای پروتکل EIA منطقه‌ای) شود تا در نهایت بتوان از آن به عنوان یک ابزار حقوقی پیشگیرانه جهت کاهش و نظارت بر اثرات نامطلوب محیط زیستی فرامرزی این اکوسیستم حساس استفاده نمود.

پیشنهادها

با استناد به مطالبی که در قسمتهای پیشین ارائه شد، جهت تقویت و ارتقاء عملکرد ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی (EIA) در دریای کاسپین و نیل بسوی اهداف کنوانسیون ESPOO در این منطقه راهکارهای ذیل در سطح ملی و منطقه‌ای و بین‌المللی ارائه می‌شود.

۱- آگاه سازی در سطح ملی و منطقه‌ای در خصوص کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی

کشورهای ساحلی دریای کاسپین رساند. بهره‌گیری از ارزیابی اثرات محیط زیستی با ماهیت فرامرزی، می‌تواند کمک مؤثری در جهت جلوگیری و کاهش اثرات با ماهیت فرامرزی در دریای کاسپین باشد. پس همانطور که مشاهده می‌شود، هر چند همه کشورهای منطقه به کنوانسیون ESPOO متعهد نیستند ولیکن بر اهمیت اجرای EIA در یک قالب فرامرزی به منظور دستیابی به استفاده پایدار از منابع و حفظ اکوسیستم منحصر به فرد منطقه دریای کاسپین، تأکید دارند و نبود شیوه مورد توافقی برای اجرای EIA در یک زمینه فرامرزی و تقاضا برای استقرار فرآیندی هماهنگ بدین منظور برای حفاظت از اکوسیستم دریای کاسپین در منطقه بیشتر احساس گردید.

برای اجرای مؤثر EIA در زمینه فرامرزی در منطقه دریای کاسپین، لازم است شیوه مورد توافقی بین دولتهای منطقه ایجاد شود. بدین منظور کارگاههایی در این خصوص برگزار شد و پیش‌نویس راهنماها تهیه گردید و میان مراجع ملی پنج کشور ساحلی دریای کاسپین توزیع شد. مراجع ملی، این اطلاعات را بررسی بیشتری کرده‌اند و مشاوره‌های ملی را برگزار نمودند. در نهایت کارشناسان پنج کشور ساحلی درباره متن نهایی دستورالعمل‌ها بحث کردند، آنها را اصلاح نموده و به توافق رسیدند.

این دستورالعمل‌ها در جهت تقویت و ارتقاء عملکرد ارزیابی اثرات محیط زیستی EIA در سطح منطقه منتشر شد. اهداف این دستورالعمل‌ها، فراهم نمودن فرآیندهای قدم به قدم و کاربردی یا ابزارهایی برای اجرای EIA در زمینه فرامرزی در منطقه دریای کاسپین براساس کنوانسیون ESPOO و با علم بر اینکه متن پروتکل اثرات زیست محیطی فرامرزی کنوانسیون تهران به عنوان تنها سند قانونی در خصوص اجرای ارزیابی اثرات زیست محیطی فرامرزی در منطقه دریای کاسپین در حال نهایی شدن است، تهیه شد. این دستورالعمل‌های کاربردی، از ملزومات کنوانسیون ESPOO بوده است و به نحوی طراحی شده که عملی بوده و استفاده از آن

۷- تلاش در جهت تاسیس و راه اندازی صندوق محیط زیستی دریای کاسپین در راستای اجرای کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریای کاسپین و بهره گیری از آن در جهت تامین مالی پروتکل اثرات محیط زیستی فرامرزی به منظور اجرایی کردن آن.

۸- ایجاد شرایط لازم جهت مشارکت مردمی در فرآیند اجرای EIA پروژه‌های دارای اثرات فرامرزی (انجام جلسات گفت و شنود مردمی، ارتباط با رسانه‌های گروهی در همه مراحل، اجرای EIA از تهیه مطالعات امکان‌سنجی EIA فعالیت‌های پیشنهادی گرفته تا مشارکت در تحلیل پس از پروژه بعد از تحقق تصمیم مصوب

۹- تلاش در جهت اجرایی نمودن راهنمای مشترک ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی در سطح منطقه

۱۰- بهره‌گیری از تجربیات کشورهای دیگر در امر ارزیابی محیط زیستی فرامرزی با ایجاد کارگاه‌های مشترک آموزشی و یا تبادل کارشناس

منابع

۱. امیر احمدیان، بهرام، تابستان ۱۳۷۵ جغرافیای دریای کاسپین، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال پنجم، دوره دوم، شماره ۱۴
۲. بیات، عزیزا...، ۱۳۷۳، کلیات جغرافیایی طبیعی و تاریخی ایران، چاپخانه سپهر
۳. جعفری، کوروش، ۱۳۷۸، بررسی مسائل محیط زیستی دریای کاسپین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه حقوق بین‌الملل
۴. حسینی امامی، محمدسعید، پائیز ۱۳۷۷ حفاظت از محیط‌های دریایی ایران و سازمانهای منطقه‌ای، فصلنامه علمی سازمان حفاظت محیط‌زیست، ویژه نامه محیط‌زیست دریایی به مناسبت سال جهانی اقیانوس، مجله شماره ۲۴.

(ESPOO) و حمایت از الحاق کشورهای ساحلی دریای کاسپین که در این کنوانسیون عضو نیستند و لزوم مشارکت فعال کشورهای عضو.

۲- مطابقت قوانین و مقررات ملی کشورهای ساحلی دریای کاسپین درخصوص اجرای EIA فعالیت‌هایی با اثرات فرامرزی بالقوه با مقتضیات کنوانسیون ESPOO

۳- بهره‌گیری از کنوانسیون ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی (ESPOO) در جهت دستیابی به توافقات منطقه‌ای دو یا چند جانبه، درخصوص کاهش اثرات محیط زیستی فعالیت‌های توسعه در دریای کاسپین (لازم به ذکر است که این توافقات دو و یا چند جانبه، ابزار بسیار ارزشمندی برای برقراری ارتباط بین نظام‌های متفاوت EIA در کشورهای ساحلی هستند و اساس اجرای مؤثر ESPOO را تشکیل می‌دهند).

۴- حمایت و سرعت عمل در اجرایی نمودن کنوانسیون منطقه‌ای حفاظت از محیط‌زیست دریای کاسپین توسط کشورهای حاشیه دریای کاسپین و تلاش در جهت تحقق پروتکل‌های این کنوانسیون، بالاخص، پروتکل اثرات زیست محیطی فرامرزی این کنوانسیون

۵- پیشنهاد همکاری با دبیرخانه کنوانسیون ESPOO در زمینه فرامرزی برای آغاز توسعه پروتکل اثرات زیست محیطی فرامرزی کنوانسیون حفاظت محیط‌زیست دریای کاسپین در زمینه ویژگی‌های ارزیابی اثرات محیط زیستی فعالیت‌های پیشنهادی، در زمینه فرامرزی در دریای کاسپین به طور خاص در این پروتکل

۶- تجدید نظر در خصوص حجم و مقیاس فعالیت‌های مشمول انجام ارزیابی اثرات زیست محیطی در پروتکل EIA فرامرزی کنوانسیون تهران، با توجه به توان اکولوژیکی واقعی دریای کاسپین. (به دلیل مشابهت فهرست فعالیت‌ها در کنوانسیون ESPOO و این پروتکل).

13. Caspian Environment Programme ,2002 Executive Summary and Environmental Quality Objective (Volume two)

۵. حسینی امامی، محمد سعید، آذرماه ۱۳۷۷، دریای کاسپین، مشکلات و تهدیدهای محیط زیستی و بهره‌برداری پایدار از منابع آن و سمینار علمی نگرش بلندمدت بر برنامه‌های توسعه پایدار با تأکید به محیط‌زیست، انجمن متخصصان محیط‌زیست ایران مرکز تحقیقات نیرو، آذر ماه ۱۳۷۷
14. Caspian Environment programme (CEP/ 205-2001) Legal, Regulatory and institutional measures for the protection and sustainable management of the Caspian sea ecosystem in the riparian states. (Azerbaijan ,Iran , Kazakhstan ,Russia , Turkmenistan)

۶. دانه‌کار، افشین، بهار ۱۳۷۷ پیشگیری از بحران محیط زیستی در دریای کاسپین، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال ششم، دوره سوم شماره ۲۱
15. Economic Commission for Europe, UNITED NATIONS, New York and Geneva ,1996, (ECE/CEP/9) Environmental series 6, Current Policies, Strategies and Aspects of Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context

۷. دفتر ارزیابی اثرات زیست محیطی سازمان حفاظت محیط زیست، کارگاه آموزشی ارزیابی اثرات محیط زیستی فرامرزی (EIA) در منطقه دریای کاسپین، گرگان ۱۱-۱۲ ژولای ۲۰۰۵
16. Economic Commission for Europe, UNITED NATIONS, New York and Geneva ,1998, Protecting our environment (how environment impact assessment can help)

۸. عباسی ترکمانی، محمدرضا، ۱۳۷۸، آلودگی دریای کاسپین، لزوم احترام به قواعد بین‌المللی محیط‌زیست و مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال هفتم، دوره سوم، شماره ۲۷
17. Economic Commission for Europe, UNITED NATIONS, New York and Geneva ,2003 Protocol on Strategic Environmental Assessment to the Convention on Environment Impact Assessment in a Transboundary context

۹. عباسپور، مجید و سعید حسینی امامی، محمد آبان‌ماه ۱۳۷۵، دریای کاسپین و مسائل محیط زیستی و توسعه پایدار، سمینار علمی توسعه پایدار و محیط‌زیست، دانشگاه تهران
18. Un Economic Commission for Europe, 26-27 February, 2001, Bulgaria, Sofia , The ESP00 convention ten years of greening our frontiers ,2 Meeting of the parties EIA Conventiom

۱۰. منتظر، علی، اردیبهشت ۸۰، مروری به عوامل بیولوژیک و آلاینده‌های دریای کاسپین، گزارش اورآسیا، خبرنامه مؤسسه مطالعات دریای کاسپین، شماره ۱۵ اردیبهشت ۸۰
19. United Nations Environment Programme , Regional Office for Europe, Geneva, 2003 , Guidelines on Environmental Impact Assessment in a Tran boundary context in the Caspian Sea region (Step by Step

۱۱. محمدپور دریایی، نسرین، ۱۳۷۸، آلودگی نفتی دریای کاسپین، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز

۱۲. ورزقانی، نوذر، پائیز ۱۳۷۷، انتقال نفت و گاز از بستر دریا و تأثیرات زیانبار محیط زیستی آن، فصلنامه محیط‌زیست (ویژه‌نامه محیط‌زیست دریایی)، شماره ۲۴، ص ۴۷